

Boek van de maand

Wonderlijk gewoon

M.C. Mulder

Wat is een profeet? Hoe komt een profetie tot stand? Hoe kunnen we onderscheiden tussen een woord dat van God komt en een valse profetie? Het zijn en blijven actuele vragen. Zeker in onze tijd, waarin er wel eens een spanning beleefd wordt tussen het Woord van God dat in de kerk wordt uitgelegd, en het werk van de Geest waarbij ook ruimte zou moeten zijn voor nieuwe woorden en ervaringen. De bundel artikelen over profeten en profetie wil vanuit de bezinning die in Kampen aan de Broederweg plaatsvindt, op een bijbels verantwoorde manier leiding geven aan actuele vragen.

Een gewoon mens

In het eerste artikel wordt de toon gezet. Prof. Kwakkel bespreekt de zogenaamde profetenwet uit Deuteronomium 18:9-22. In dit gedeelte wordt het wonderlijke daarvan benadrukt, dat God gebruik wil maken van gewone mensen om zijn woord door te geven en zo leiding te geven aan zijn volk. In Israël was er de aanvechting om zich te laten imponeren en zich bang te laten maken door waarzeggers en bezweerders, die op meer of minder spectaculaire wijzen goddelijke woorden probeerden door te geven, en daarbij ook probeerden de gebeurtenissen zoals zij deze voorspelden, naar hun hand te zetten. Wie een waarzegger wilde raadplegen, kon tevens proberen de toekomst te manipuleren. In Deuteronomium 18:10 is zelfs sprake van mensenoffers, die gebracht werden om de goden gunstig te stemmen.

Tegenover deze heidense gedachten waarin de angst voor goden een grote rol speelde, laat de HERE zien dat Hij op een geheel andere manier spreekt. Hij heeft een hartgrondige afkeer van al deze praktijken, ze zijn Hem een gruwel. Kwakkel laat zien dat de HERE in Deuteronomium 18 tegenover het hele complex van heidense rituelen waarmee men pogde de goddelijke wereld te manipuleren, slechts één eenvoudig middel zet: de profetie. God legt zijn woorden in de mond van een gewoon, kwetsbaar mens. Zo wil God leiding geven.

Tot tweemaal toe belooft God leiding te geven door middel van een profeet, waarvan Mozes zegt dat God hem zal verwekken uit zijn broeders, zoals Mozes zelf. Deze woorden uit vers 15 en vers 18 zijn wel betrokken op de unieke positie van Mozes. In dat geval zou hier een belofte staan, dat God een profeet zou sturen die even uniek zou zijn als Mozes. Het ligt dan voor de hand om hier een directe profetie van de éne profeet Jezus Christus in te zien. Kwakkel legt dit gedeelte anders uit. Hij betreft de vergelijking met Mozes niet op de unieke plaats van Mozes, maar op het gewone van Mozes: hij was immers ook een gewoon mens, 'uit uw midden, uit uw broeders'. Zo krijgen deze woorden in de eerste plaats betekenis voor de profeten in de tijd van het Oude Testament zelf.

Het is van fundamenteel belang, om te zien dat God zijn woorden in de mond van een gewoon mens wil leggen. Een profeet 'beschikt niet over duistere capaciteiten, waarmee hij mensen kan imponeren'. 'Zijn enige en tegelijk zeer bijzondere kracht is, dat God hem zelf de woorden in de mond legt' (p. 23,27). Zo wordt deze profetenwet een direct verweer tegen de genoemde heidense praktijken die voor de HERE een gruwel zijn.

Op deze manier komt er wel een grote vraag bij Israël te liggen. Zal Israël kunnen vertrouwen op zo'n ogenschijnlijk zwakke en kwetsbare figuur? Zal Gods volk genoeg nemen met dit door mensenmond gesproken woord, zonder toegevoegd spektakel en zonder mogelijkheid dit op menselijke manier te manipuleren? Inderdaad laat Kwakkel zien dat het in het luisteren naar de profetie ten diepste gaat om de vraag, of Israël zich aan dit woord van God wil

toevertrouwen, in de overtuiging dat God zo leiding wil geven. Zo vraagt het woord van de profeet om geloof en overgave op het punt waar het om gaat. Niet aan de buitenkant, niet bij een handeling van de profeet, maar bij datgene wat de profeet mag doorgeven.

De uitleg van Kwakkel is op dit punt overtuigend en geeft hiermee het belang aan van de profetenwet voor het luisteren naar de profetie in het Oude Testament. Hij ziet daarbij ook een verbinding met het nieuwtestamentische spreken van God in zijn Zoon, die een zwak mens werd, één uit ons midden, een broeder. Deuteronomium 18 is niet alléén op Hem te betrekken, maar Hij vormt wel een vervulling van het genoemde woord. 'In Hem was wel dezelfde God aan het werk als in de oudtestamentische profeten. In Hem werkte Hij op een heerlijker manier, maar tegelijk in dezelfde stijl als die waarover Mozes spreekt in Deuteronomium 18: 9-22' (p. 27).

Opzet van het boek

Na het artikel van Kwakkel, waarin de hand van de meester zichtbaar wordt, volgt een negental artikelen van leerlingen die het thema van verschillende kanten belichten. Het zijn de resultaten van een onderzoeksproject, waarvoor vanaf 1997 verschillende studenten doctoraalscripties schreven over de aard van de oudtestamentische profeten en profetie. De thema's van deze scripties kwamen op een symposium aan de orde. De bundel is een weergave van de lezingen van de studenten en laat zo iets zien van het wetenschappelijke onderzoek op het gebied van het Oude Testament, zoals dat onder leiding van prof. Kwakkel plaatsvindt. In die zin is het een lezenswaardige bundel, waarin we een blik in de keuken krijgen. De artikelen zijn van de hand van Eddy Rupke, Albert Balk, Arjan Koster, Maurits Oldenhuis, Dick Dreschler, Csaba Balogh, Wim Koole, S. Carl van Dam en Bas Luiten. Verschillende artikelen vragen om een nadere doordinking en bezinning, en we hopen dat die kan volgen in vervolgstudies door de desbetreffende auteurs.

In deze bespreking kunnen niet al de thema's aan de orde komen. Wat volgt, is een greep uit de onderwerpen, die ieder voor zich de moeite van nadere bestudering waard zijn.

Ware en valse profetie

Een moeilijke vraag bij het horen van een profetie is die van de beoordeling. Is dit een woord van de levende God of hebben we te maken met valse profetie? In het openingsartikel komt die vraag al aan de orde, omdat in Deuteronomium 18 nadrukkelijk een criterium voor zo'n beoordeling genoemd wordt. 'Als een profeet spreekt in de naam des HEREN en zijn woord wordt niet vervuld en komt niet uit, dan is dit een woord, dat de HERE niet gesproken heeft; in overmoed heeft de profeet gesproken, gij zult niet voor hem vrezen' (Deut. 18:22). Dat lijkt een moeilijk criterium, omdat je dan in veel gevallen jaren zult moeten wachten om erachter te komen of een profetie inderdaad door de Here is ingegeven.

Kwakkel legt uit, dat het hier niet om het enige criterium gaat dat op alle profetie toegepast zou moeten worden. Met name het slot van het vers sluit aan bij het begin van de perikoop. Het gaat Mozes om de oproep zich niet te laten intimideren door waarzeggers en bezweerders. In de verbondenheid met de Here kan er tegenover de vrees het vertrouwen komen, dat God op zijn manier leiding zal geven. Eens zal inderdaad blijken dat valse profetie niet uitkomt, voor dit moment gaat het vooral om het vertrouwen, dat alleen zal groeien als de verbondenheid met de Here er is.

In het artikel van Dreschler wordt op deze problematiek nader ingegaan. In Jeremia 23 wordt ook een aantal kenmerken van een valse profetie genoemd. Wanneer een profeet bijvoorbeeld vrede verkondigt zonder de voorwaarde dat Gods volk zich zal bekeren tot God, is die profeet niet te vertrouwen. Een technisch middel om de ware van de valse profetie te onderscheiden is

niet te geven. ‘Alleen iemand die zelf Gods woorden hoort, kan de profeten beproeven’ (p. 113). Uiteindelijk is het criterium dus opnieuw de vraag naar de echte verbondenheid met God.

Ware profeten spreken de mensen niet naar de mond. Ze zullen ook elementen uit vroegere profetieën oppakken. Zij ontdekken het volk aan dwaling en durven zonde ook zonde te noemen. Ze laten zien hoe het volk er in de ogen van de Here aan toe is en roepen op tot bekering. Deze kenmerken zijn tot op de dag van vandaag bruikbaar in het toetsen van een woord, of het uit God is.

Met deze laatste opmerking komt de benadering van profetie in het Oude Testament dicht naast de benadering van het brengen van Gods Woord in onze tijd te staan. Het is de vraag of hier niet duidelijker de betekenis van de canon aan de orde zou moeten komen.

Die vraag kan ook opkomen na het lezen van het artikel van Balogh. Hij toont via een literaire analyse van verschillende profetieën over de volkeren aan, dat woorden die in een eerder stadium als woord van God ten aanzien van bijvoorbeeld Egypte zijn uitgesproken, later op een ander volk, bijvoorbeeld Assyrië, worden toegepast. De literaire parallellen tussen de profetieën zijn zo groot, dat hier geen sprake is van toeval, zelfs niet van mondelinge overlevering, maar van het gebruik van schriftelijke bronnen, zo stelt Balogh. Een schriftelijk vastgelegde profetie wordt toegepast in een nieuwe situatie, waardoor een nieuwe profetie vorm krijgt.

Een profeet was dus niet alleen iemand die op een directe manier een woord van de Here kreeg en vervolgens doorgaf. ‘Een profeet was ook iemand die de actualiteit van een vroeger godswoord voor zijn eigen tijd ontdekte en het inzicht kreeg om dat onder nieuwe omstandigheden op nieuwe hoorders toe te passen. In die zin was Maleachi niet de laatste van de profeten, noch Zacharia de laatste onder de zieners’ (p. 137). Met name bij de laatste opmerking vraag ik me af, of hier niet duidelijker onderscheid gemaakt moet worden tussen de oudtestamentische profetie en de toepassing ervan door mensen in latere tijd.

Het artikel van Balogh toont ondertussen wel aan hoe er binnen het Oude Testament zelf sprake is van een duidelijke ontwikkeling, waarbij Gods Woord in de tijd ontstaan is, en in zekere zin een dialogische vorm aanneemt. De profeet moet namens God ingaan op nieuwe situaties, waarbij een woord van God uit het verleden nooit afgedaan heeft, maar steeds nieuwe betekenis krijgt.

De stelligheid waarmee Balogh aangeeft dat een literaire overeenstemming duidt op een literaire vastlegging van de gebruikte traditie, waag ik overigens in dit verband aan te vechten. In de mondelinge preekarbeid van de profeten kunnen vaststaande uitdrukkingen een plaats hebben gekregen, zonder dat er sprake hoeft te zijn van een gebruik van schriftelijke bronnen.

Geen spreekbuis, wel ‘zo zegt de HERE’

In verband met de vraag naar de unieke herkomst van een profetie en daarmee naar het karakter van de profetie als woord van God is onder meer het artikel van Balk interessant. Hij schrijft over de verhouding van goddelijk spreken en menselijk denken bij de profeet. De profeet wordt met zijn denken in dienst genomen. Hij is meer dan slechts een spreekbuis van het woord van God.

Toch betekent dat niet dat de profetie slechts de conclusie van menselijk denken over eerdere gebeurtenissen of woorden van God kan zijn. De aanleiding voor en de legitimatie van de profetie is het spreken van God zelf, zodat ook in het oordeel dat de profeten aankondigen, niet voor niets het ‘zo spreekt de Here’ centraal staat.

Ook in het artikel van Koole komt de vraag van het eigen denken van de profeet nadrukkelijk aan de orde. In Jesaja 45:1-7 gebruikt de profeet de vorm van een Nieuw-Assyrisch koningsorakel om een bijzondere boodschap voor Israël over te brengen. Door de vorm van

een profetie van buiten Israël over te nemen, wordt nog scherper duidelijk gemaakt dat de Here zelfs een heidense koning in dienst kan nemen om zijn volk Israël te redden. Het denken van de profeet wordt in dienst genomen, maar het resultaat is een duidelijk woord van God, dat een geheel andere portee heeft dan de vorm waar de profeet gebruik van maakte.

Desiderata

De genoemde opmerkingen geven een indruk van de diversiteit en de eenheid van het gebodene in deze bundel. Er zijn nog wel vragen die open blijven. In de inleiding wordt de vraag opgeworpen of onvervulde voorzeggingen moeten worden toegepast op het Joodse volk of op de kerk. Deze vraag krijgt helaas geen echte beantwoording. Het is daarbij erg jammer dat over het Joodse volk consequent met een kleine letter wordt geschreven. Juist als aanduiding van het volk hoort Jodendom en Joods met een hoofdletter geschreven te worden. Het lijkt een kleine kwestie, maar het gaat om de vraag of het Jodendom slechts als religie of ook als volk erkenning vindt.

Op bladzijde 183 staat nog een vraag die onbeantwoord blijft: ‘Kunnen vandaag mensen nog dezelfde geestesgaven krijgen als de oudtestamentische profeten?’ In het bovenstaande werd al aangegeven dat niet expliciet wordt ingegaan op de vraag naar de verhouding tussen de oudtestamentische profeten en de hedendaagse bijbeluitleggers die deze woorden van God opnieuw toepassen in onze situatie.

In een bundel van een grote breedte kan niet alles aan de orde komen. Toch nog wel een opmerking over de verhouding met de cultus. Het is jammer dat in het artikel dat daarover gaat, de profetie van Ezechiël niet genoemd wordt. Terwijl inderdaad vele profeten kritisch staan tegenover de cultus en er ook niet te dichtbij stonden, geeft Ezechiël als priester en profeet de verwachting van de grote toekomst met de HERE juist weer in de vorm van een nieuwe cultus, waarbij een nieuwe tempel het levengevende middelpunt zal zijn. De profeet Ezechiël komt er in de hele bundel overigens bekaaid af, maar dat kan in een volgende studie worden goedge maakt.

Gewoon wonderlijk

Naast de genoemde diversiteit is er ook een sterke eenheid in het boek. Die wordt met de titel treffend weergegeven. Het wonderlijke van Gods werken door de profeten is, dat Hij zijn woord heeft toevertrouwd aan de mond van gewone mensen, die als gewone, kwetsbare mensen door Hem in dienst genomen worden. Wonderlijk gewoon.

N.a.v. Dr. G. Kwakkel (red.), *Wonderlijk gewoon. Profeten en profetie in het Oude Testament* (TU-Bezinningsreeks), uitg. De Vuurbaak, Barneveld 2003, ISBN 90 5560 272 8, 192 pag. Prijs €14,95.

Drs. M.C. Mulder is predikant van de christelijke gereformeerde kerk te Goes.